

Kultūrinė ir politinė dirva, į kurią įkrito „Draugo“ grūdas

Audronė V. Škiudaitė

1900 m. Paryžiuje vyko pasaulinė paroda, kuri pažadino lietuvius inteligentus ir Lietuvoje, ir užsienyje. Lietuvos ekspozicija daugiausia pasakojo apie lietuvių etnografiją, be to, joje buvo eksponuotos spaudos draudimo metais išleistos knygos lietuvių kalba. Ši paviljono medžiaga perteikė krašto šviesuomenės pasididžiavimą tėvynės praeitimi ir nerimą dėl jos ateities. 1904 metais caro valdžia, pamačiusi, kad draudimu negalima buvo sustabdyti lietuviškos spaudos leidimo ir platinimo, draudimą panaikino. 1905 m. revoliucija Rusijoje paskatino carą daryti ir kitų nuolaidų. Vadovaujantis „Laikinomis taisyklėmis dėl draugijų ir sąjungų“ (1906-03-04) buvo leista kurtis švietimo draugijoms, mokytojauti lietuviams. Ypač didelę reikšmę turėjo Didžiojo Vilniaus Seimo raginimas kurti lietuviškas mokyklas ir auklėti jaunimą tautiška dvasia. Didžiajame Seime pirmą kartą garsiai prabilta ir apie Lietuvos ateitį – reikalauta autonomijos.

1904 m. pabaigoje Vilniuje pasirodė Petro Vileišio leidžiamas pirmasis lietuvių laikraštis „Vilniaus žinios“. Tuo metu į Lietuvą parvyko ir kai kurie užsienyje dirbę lietuviai inteligentai (tarp jų – Jonas Basanavičius), Rusijos ir kitų valstybių aukštųjų mokyklų studentai (pvz., Mykolas Biržiška). Faktinis „Vilniaus žinių“ redaktorius Jonas Kriaučiūnas, šio laikraščio ideologu vadintinas Jonas Basanavičius ir Petras Vileišis „Vilniaus žinių“ redakcijoje apsvarstė galimybes surengti lietuvių suvažiavimą. Čia įvykusiame inteligentų susibūrimu buvo išrinktas 15 asmenų organizacinis komitetas, kuris ėmė rūpintis būsimuoju suvažiavimu. Komitetui vadovavo Jonas Basanavičius, į šią grupę įėjo Antanas Smetona, Jonas Vileišis, taip pat pastarojo broliai Petras ir Antanas, Felicija Bortkevičienė, Povilas Višinskis, Jonas Jablonskis, Jonas Kriaučiūnas, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis. Jiems neretai talkindavo komitetui nepriklausę Donatas Malinauskas, Vladas Mironas ir kiti bendraminčiai (iš viso apie 50 žmonių). Pavyko gauti neoficialų caro valdžios atstovų leidimą surengti suvažiavimą Miesto salėje – dabartinėje Filharmonijoje. Į suvažiavimą kraštiečius kvietė įvairių politinių pažiūrų iš Vilniaus sugrįžę arba visuomeniškai aktyvūs vietos inteligentai. Kai kur atstovai į suvažiavimą buvo renkami. Parapijos arba vietovės atstovų rinkimai vyko mitinguose ir demonstracijose, pamaldų arba turgaus dieną. Kitur vietos žmonės paragindavo į suvažiavimą vykti vietos inteligentus, garbiausius žemdirbius, aktyviausius mitingų ir demonstracijų dalyvius.

Iš visos Lietuvos į Vilnių atvyko apie 2000 atstovų iš visos Lietuvos. Jų gausa nustebino ir miesto gyventojus, ir suvažiavimo rengėjus. Juk tauta atsiliepė į raginimą, kuris buvo pradėtas rimčiau svarstyti tik prieš mėnesį, o visuomenei paskelbtas prieš tris savaites. Tarp atstovų buvo ne tik lietuvių inteligentų, stambiųjų ir vidutinių, bet ir smulkiųjų valstiečių, bežemių, samdinių, miesto darbininkų, tarnaičių. Be to, atvyko Lietuvos bajorų, katalikų dvasininkų. Sulaukta atstovų iš Rusijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Mažosios Lietuvos, buvo kviešti ir Amerikos lietuvių atstovai. Aptarta politinė padėtis Rusijoje ir Lietuvoje; išnagrinėta Lietuvos autonomijos idėja ir įvardinti jos pasiekimo būdai; apsvarstyti žemės, valsčių ir mokesčių klausimai; apsispręsta dėl Lietuvos mokyklų ateities; priimta suvažiavimo rezoliucija. Donatas Malinauskas, talkinęs organizaciniame komitete, kartu su J. Basanavičiumi ir kitais lietuvių atstovais lapkričio 2 (15) d. pasirašė memorandumą Rusijos carui. Dokumente buvo įvardinti asmens ir pilietinių laisvių, visuotinio ir privalomo mokymo gimtąja kalba, lietuvių kalbos naudojimo administraciniams poreikiams ir Lietuvos autonomijos siekiai.

Pirmajame posėdyje kun. V. Mironas įvardijo krikščionių demokratų reikalavimą, kad į prezidiumą būtų išrinktas ir jų atstovas. Tada į prezidiumą buvo įtrauktas ir kun. Pranciškus Būčys, būsimasis „Draugo“ redaktorius.

Svarbų vaidmenį čia suvaidino „Vilniaus žinios“, kurios ne kartą bus minimos pirmųjų metų „Draugo“ numeriuose, ginant redaktorių J. Tumą Vaižgantą.

Nors dėl dalyvavimo 1906 m. Vilniaus seime prasidėjo teismo procesai prieš tautinės revoliucijos dalyvius ir buvo suimta nemažai suvažiavimo dalyvių, kaltintų ginkluoto sukilimo kurstymu ir priešvyriausybine veikla, bet į lietuvių tautą jau buvo mesta dar viena atgimimo sėkla.

Jonas Basanavičius, susidomėjęs Lietuvos istorija, 1907 m. įsteigė Lietuvių mokslo draugiją, kuriai paskyrė keliolika savo gyvenimo metų. 1906 m. Vilniuje pradėjo veikti Mykolo Kuktos spautuvė ir Marijos Šlapelienės lietuvių knygynas, surengta pirmoji lietuvių dailės paroda (pagal naująjį kalendorių 1907 m. sausio 9 d.).

XX a. pradžioje buvo jaučiamas tam tikras sujudimas ir Amerikoje. Kaip teigia dr. Antanas Kučas, Amerikos lietuvius sujaudino Didžiojo Vilniaus seimo nutarimas reikalauti Lietuvai autonomijos. Kun. J. Žilinskas buvo gavęs į tą seimą kvietimą ir manė, kad ir Amerikos lietuviams derėtų sušaukti panašų seimą. Savo sumanymą išdėstė Jonui Šliūpui, kuris pritarė ir perkalbėjo filadelfiečius vietoj mitingo rengti lietuvių suvažiavimą.

1906 m. vasarį surengtas lietuvių suvažiavimas Philadelphijoje, kurio

organizaciniam komitetui priklausė įvairių pažiūrų lietuviai, tarp jų dr. Jonas Šliūpas ir kun. Juozas Kaulakis. Suvažiavime dalyvavo 169 delegatai. Priimtas memorandumas, po kuriuo pasirašė kun. Mykolas Pėža, Teofilius Dūdis ir V. Daukšys. V. Karaliaus leidžiamas „Spindulys“ apie seimą taip rašė: „Seimas daugeliui užsiliks atminty kaip pirmutinis žingsnis, kur visoki lietuviški gaivalai susitaikė kovoje už tautos nepriklausomybę“. Gaila tik, kad santarvė tęsėsi neilgai. Skilimas pirmiausia įvyko tarp pačių kairiųjų, nuo kurių supykęs pasitraukė J. Šliūpas. Kairieji atsisakė rūpintis tautiniais reikalais, jų puolami katalikai taip pat neberodė energijos, liko vieni neorganizuoti laisvamaniai.

Baigiant aptarti aplinką, kurioje gimė „Draugas“, reikia nors trumpai paminėti Lietuvių Romos katalikų susivienijimą Amerikoje (LRKSA), kuris tik pradedantį eiti laikraštį pasirinko savo oficiozu.

Lietuvių Romos katalikų susivienijimas yra seniausia centrinė – vadina moji pašalpinė organizacija, įkurta 1886 m., bet tą datą mini dvi organizacijos, nes po 15 metų susivienijimas skilo į dvi priešingas sroves.

1901 m. Wilkes Barre, PA, Susivienijimo atstovai susirinko nusiteikę žūt-būtinei kovai – abi pusės tikėjosi laimėti. Dalis, negalėjusi praveisti savo reika-lavimų, išėjo iš posėdžių salės ir, surengusi kitą posėdį kitoje vietoje, įsteigė kitą susivienijimą, bet senuoju vardu. Salėje likę 65 atstovai priėmė kun. Antano Miluko pasiūlymą pakeisti organizacijos pavadinimą į – Susivienijimas lietuvių Rymo katalikų Amerikoje ir nustatyti katalikišką kryptį. 1924 m. organizacijos vardas buvo pataisytas į Lietuvių Romos katalikų susivienijimą Amerikoje.

Abi skilusios pusės ilgai bylinėjosi dėl 1889 m. gautos chartos ir turto ir patyrė daug išlaidų. Pagaliau supratusios, kad tai betikslis jėgų švaistymas, 1906 m. susitaikė. Kaip dažnai būna, po susitaikymo LRKSA prasidėjo veiklos ato-slūgis – atsisakyta organo „Tėvynės“ ir pereita prie kun. A. Miluko leidžiamos „Žvaigždės“, parduota spaustuvė. XXI seime 1906 m. susivienijimas jau buvo taip sutvirtėjęs, kad galėjo besikuriančiam ir kun. Antano Staniukyno organizuo-jamam Kazimieriečių vienuolynui paskirti 500 dol., o Lietuvos reikalams – 300 dol. 1909 m. bičiulių pažiūros vėl išsiskyrė, kun. A. Milukas buvo apšauktas diktatoriumi, nebeišrinktas Susivienijimo dvasios vadu, atsisakyta jo leidžiamos „Žvaigždės“, kaip oficialaus Susivienijimo laikraščio, ir pasirinktas „Draugas“, kurį ką tik buvo įsteigusi Kunigų vienybė. Plačiau apie tai skaitykite straipsnyje apie kun. Antaną Kaupą (žr. 159 psl.).